

KARANLIK YILLAR VE BİR MİHENK TAŞI: SIDIK KARAÇEV

Salican CİGİTOV*

Kırgız Türkçesinden aktaran: Kemal GÖZ**

Özet

Sovyetler Birliği döneminde kaleme alınan bu yazıda: Stalin döneminde uygulanan baskıcı politikalar neticesinde idam edilerek hayatını kaybeden, Türkistan coğrafyasının yetiştirdiği en önemli aydınlardan birisi olan Sıdik Karaçev'in hayatı, eserleri ve idam edilerek öldürülmesine kadar geçen süreç

* Edebiyatçı, eleştirmen, şair, Prof. Dr. Salican Cigitov, Oş'a bağlı Özgön ilçesindeki Köldük köyünde geçimini çiftçilikle sağlayan bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldi. 1951 yılında Köldük köyündeki 7 yıllık ilk-öğretim okulundan mezun olan Cigitov, 1954 yılında Puşkin isimli 5 No'lu ilk-öğretim okulunun lise bölümünden, 1959 yılında ise Kırgız Devlet Üniversitesi Filoloji fakültesinden mezun oldu. 1962-65 yılları arasında Sovyet Sosyalist Kırgızistan Cumhuriyeti İlimler Akademisine bağlı Dil ve Edebiyat Enstitüsünde doktora yaptı. 1966'dan itibaren Kırgız Devlet Üniversitesinde ders vermeye başladı. 1974 yılından itibaren Kırgız Sovyet Ansiklopedisinin baş redaktör yardımcılığı görevinde bulundu.

1950'li yıllardan itibaren edebiyat dünyasında adını duyurmaya başlayan Cigitov, edebî biyografisine şair olarak başladı. 1957 yılından itibaren eleştirmen ve edebiyatçı olarak da adını duyurmaya başlayan Cigitov'un monografileri ve Kırgız Sovyet Edebiyatını konu alan edebî makaleleri yayımlandı. Sonraları Edebiyat ve Eleştiri makalelerini topladığı kitapların yazarı unvanını alan Cigitov, aynı zamanda son derece lirik ve sanat açısından yüksek seviyede olarak değerlendirilen şiirlerinin toplandığı şiir kitaplarının da yazarıdır. Cigitov, Nazım Hikmet'in ve M. Karim'in şiir kitaplarını da Kırgızcaya tercüme etmiştir.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Rektör Yardımcılığı, aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü ve Türkoloji Bölümü Başkanlığı görevlerinde bulunan Cigitov'un en önemli çalışmaları arasında *20- Cıldardağı Kırgız Adabiyatı* (Frunze: 1984) adlı ilmî eseri gelmektedir. Bu çalışma o zamana kadarki alışkanlıkların dışına çıkılarak değişik bir bakış açısıyla kaleme alınmış ve eserin genelinde objektif bir yaklaşım benimsenmiştir. Cigitov'un diğer önemli çalışmalarından birisi de değişik tarihlerde kaleme almış olduğu makalelerini topladığı *Keçeeikinın Sabaktarı Azırkının Talaptarı*, (Bişkek: Adabiyat 1991.) adlı eseridir. Bu eser de Kırgız edebiyatı araştırmacıları için son derece önemli bilgilerin sunulduğu bir başucu kitabı niteliğindedir. Ayrıca ünlü Kırgız şairlerinden Alıkul Osmonov'un hayatının ve eserlerinin geniş bir şekilde yer aldığı *Akıdın Eki Ömrü* (Bişkek: Mektep, 1998.) adlı eserin de yazarı olan Cigitov, bu çalışması ile şair Alıkul Osmonov ile alakalı birçok bilinmeyen gün yüzüne çıkarmış ve onun şiirlerini çok değişik bir bakış açısı ile analiz etmiştir.

Cigitov'un birçok çalışması yarım kalmıştır.

Türk dostu ve Türk Dünyası aşığı olarak bilinen Cigitov, 11 Şubat 2006'da iki senedir muzdarip olduğu kansere yenik düşerek vefat etmiştir

** Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

ele alınmış, ve dönemin siyasî yapısına kısaca değinilerek Kırgız Edebiyatı'nın hangi şartlar dahilinde geliştiğine dair kısa bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Erkin-Too, Cedit, Aalı Tokombaev, Sıdık Karaçev, Türkistan.

DARK YEARS AND A TURNING POINT: SIDIK KARACHEV

Abstract

This article considering Soviet Period includes life and work of one outstanding writer of Turkistan, Sidik Karachev, executed at the result of merciless and hard policies in Stalin's period. Also a time before the death of the writer, short information about political situation of that time and the development of Kyrgyz literature are touched upon.

Key words: *Erkin-Too*, Jhedit, Aaly Tokombaev, Sidik Karachev, Turkistan.

Kırgızcanın edebî dil olma yolunda emeklediği yıllarda ana dilinde kaleme aldığı şiirleri o sıralarda düzenli olarak Kırgızca yayımlanan gazete ve dergi olmadığından, kardeş dillerdeki gazete ve dergilerde yayımlanan ve böylece ana dilini işleyerek edebî bir dil olma yoluna sokan genç Kırgızların başında Sıdık Karaçev gelmektedir. Sıdık Karaçev, millî gazeteciliğimizin ve edebî dilimizin oluşup olgunlaşmasında büyük emekleri bulunan mümtaz bir şahsiyet olarak tarihlere geçmiştir. Biz, Sıdık Karaçev'i Kırgız gazeteciliğinin mihenk taşı ve Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşup olgunlaşmasında emeği geçenlerin en önde gelenleri arasında değerlendirmekteyiz.

Karaçev'in hayatının bazı dönemleri hâlâ tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Hayatı hakkında yapılan çalışmalara göre 1900 yılında şimdiki Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan Issık-Göl'e bağlı Cıluu-Bulak köyünde doğdu.¹ Küçük yaşta yetim kalan şair, -hayatı hakkındaki bilgilerin azlığı dolayısıyla- bilmediğimiz bazı sebeplerden dolayı-Karakol şehrinde hayatını devam ettirmeye başlamış ve Tatarların kurduğu cedit (yeni usul) mektebinde ders veren bir öğretmenin evinde hem hizmetçi olarak çalışmış hem de bu öğretmenin görev yaptığı cedit okulunda okumaya başlamıştır. 1918-1919 yılları arasında Kızıl Ordu'da asker olarak görev alan Sıdık Karaçev, Yedi-Suu bölgesinde ve Buhara şehrinin çevresinde Basmacılarla karşı savaşmış, 1919-1922 yılları arasında ise Taşkent'teki askerî okulda öğrenim görmüştür. 1923-1924 yılları arasında "Koşçu"da (Fakir Köylüler Örgütü) görev alan şair, 1924 yılında Taşkent'e özel emirle giderek Kırgızca yayınlanmaya başlayan ilk gazete *Erkin-Too*'nun sorumlu genel sekreterliği görevinde bulunmuş, 1930'lu yılların başına kadar yürüttüğü bu görevden mahallî gazete *Kızıl Pahtaçı*'nin genel sekreterliği görevine tayin edilmiştir. Bir yıl sonra Frunze'ye dönerek Kırgızistan Millî Yayınevi'nde çeşitli görevlerde bulunan Karaçev, 1937 yılında Stalin'in uyguladığı baskıcı politikaların neticesinde, Türkistan coğrafyasında meydana gelen aydın kıyımına kurban giderek tutuklanmış ve aynı yıl idam edilmiştir. SSCB Komünist Partisi'nin XX. Kurultayı'nda aklanan Sıdık Karaçev'in ismine ve eserlerine konan yasak kalkmıştır.

Hayatını ancak ana hatları ile bildiğimiz şairin başta da belirttiğimiz gibi ömrünün bazı dönemleri, karanlıkta kalan, araştırılmayı bekleyen konular arasındadır. Örneğin, Sıdık Karaçev'in nasıl bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldiği, Karakol'a nasıl gelip Tatar okuluna nasıl girdiği ve bu okulda kaçınıcı sınıfa kadar okuduğu belli olmadığı gibi, 1916'da Çin'e yapılan büyük göçe katılıp katılmadığı, Kızıl Ordu'da hangi görevlerde bulunduğu, askerî okuldan ayrıldıktan sonra *Kömök* gazetesinin yazı

¹ "Sıdık Karaçev," *Kırgız Sovyet Ansiklopedisi*; Mamıtbekov E., "Sıdık Karaçev," *Ala-Too*, 1982, No 8, s. 124-127.

kadrosuna katılmasının gerçek mi yoksa tahminlerden mi ibaret olduğu gibi sorulara bugün bile tam manasıyla doyurucu cevaplar bulmakta zorlanıyoruz.

Herhangi bir yazarın hayatı hakkında, kaynaklardan yeterli bilgiye ulaşılamadığı durumlarda, yazarın yakın çevresinde bulunup yazarla aynı devirde yaşayanların hatıraları büyük önem taşımaktadır. Malesef, uzun yıllar halk düşmanı suçlamasıyla karalanarak eserlerinin veya isminin herhangi bir yayın organında kullanılmasının yasaklanmasından dolayı merhum hakkında günümüze ulaşan bilgi çok azdır.

Sıdik Karaçev hakkında rastlayabildiğimiz bütün bilgileri A. Tokombaev'in "Enenin tili" (**Turmuş Küzgüsü, 1966**), S. Sasıkbaev'in "Adabiyatımız telçikne cıldar" (**Kırgızistan Madaniyatı, 1981, 3, 10**), K. Karasaev'in "Baştan ötkön macaralar" (**Ala-Too, 1988, No 9**) adlı hatıratlarında buluyoruz. Şairin insanî özelliklerine ve yaptığı işler hakkında önemli bilgilere rastladığımız bu hatıratlardan başka artık iyice yaşlanmış olan şair Abdırusal Toktomuşev'den, eski gazeteci Tükey Kekilikov'dan ve Kasım Tınıstanov'un eşi Türdübübü anadan da Sıdik hakkında bilgiler edindik.

Yazılı ve sözlü hatıraların ışığında Sıdik Karaçev'in orta boylu, basık burunlu, sarı benizli yiğit bir genç olduğunu, Rusçayı ve Türk dillerini çok iyi bildiğini ve Kırgızca gazete ve yayınlar çıkana kadar şiir ve hikâyelerini Tatar dilinde kaleme aldığını, Kırgızca gazete ve dergi neşriyatının yayınlanmaya başlaması için büyük çabalar sarf ettiğini, kendi halkının diğer Orta Asya halklarından kültürel açıdan geride kalmaması için her zaman çare arayışları içinde olduğunu ve Kırgızca yayınlanan ilk millî gazete *Erkin Too*'nun yayın hayatına başlaması aşamasında bizzat mesai harcayarak gece gündüz çalıştığını öğreniyoruz.

O günleri günümüze yansıtan hatıra kitaplarına göre edebî dilimizin kurucularından olan şairin Kırgızcanın işlenmesi için yaptığı çalışmalar büyük zorluklar ve mücadele içinde geçmiştir. Örneğin Kırgızca ilk gazete olan *Erkin-Too*'nun ilk beş sayısı Taşkent'te diğer kardeş dillerde yayımlanan (Kazakça, Özbekçe, Tatarca) gazete ve dergilerin matbaalarında basılmıştır. *Erkin-Too* gazetesinin bu matbaalarda basılması için yeri geldiğinde yetkililere yalvaran, yeri geldiğinde ise Komünist Parti'deki hatırlı dostlarını araya sokan şair, gazetenin basılması için Frunze'ye geldiği günlerde de çok fazla çaba sarf etmiş, kullanılan malzemelerin eskiliğinden, kağıt ve boyanın az bulunmasından ve gazetenin yazı işlerinde Kırgızca dil kurallarını bilen personel yokluğundan kaynaklanan sorunların yanında malî sorunlardan dolayı da büyük sıkıntılar çekmiştir. Gazetenin çektiği malî sıkıntıları çözmeye konusunda Komünist Parti organlarının gösterdiği kayıtsızlığa rağmen *Erkin-Too*'nun yayınına ara vermeden çıkması ve tirajını artırarak malî problemlerini aşması gazetenin genel sekreteri Sıdik Karaçev'in şahsî gayreti ve çabaları ile mümkün olmuştur. 1920'li yıllarda Kırgızistan'da gazetecilik tecrübesi olan, gazetede yayımlanacak makale ve haberlerin matbaaya verilmesi, hazırlanması ve dil bilgisi kurallarına göre düzenlenmesini bilen kadroların yokluğundan dolayı *Erkin-Too*'nun sorumlu genel sekreteri Sıdik Karaçev, 1919 yılında Alma-Ata'da yayımlanan *Kömök* gazetesinin yazı işlerinde bizzat çalışarak gazetecilik konusunda edindiği tecrübelerini, *Erkin-Too*'nun yazı işleri kadrosundaki Kırgız gençlere aktarmıştır. O yıllarda gazetenin basıma hazırlanması, haber ve makalelerin derlenmesi ve diğer teknik konuları bilen tek Kırgız'ın Sıdik Karaçev olduğunu söylemekle mübalağa etmiş olmayız. Örneğin, *Erkin-Too*'nun ilk sayılarının hazırlanıp basılmasında bizzat görev alan ve yukarıda eserini belirtmiş olduğumuz Kuseyin Karasaev "Bir gün Sıdik beni yanına oturtup bir gazetenin nasıl hazırlanması gerektiğini, gazetede yayımlanacak makale ve haberlerin nasıl yazılması gerektiğini, matbaaya nasıl verildiğini tek tek anlattı" satırlarıyla hatıralarında *Erkin-Too*'nun yayın hayatına başladığı günlere ve Karaçev'e değinirken, *Erkin-Too*'nun ilk muhabirlerinden biri olan S. Sasıkbaev ise hatıralarında "Sıdik, *Erkin-Too*'da yayımlanacak haberlerin üstünkörü yazılmasını istemezdi. Bize nasıl

cümle kurulacağını, yazılan metinde hangi kelimelerin kullanılması hangi kelimelerin kullanılmaması gerektiğini tek tek öğretirdi” diye yazmaktadır.

S. Sasıkbaev ve Kuseyin Karasaev’in kaleme almış oldukları hatıralardan da anlaşılacağı gibi 1920’li yıllarda Kırgızlar arasında okuma yazması olan, herhangi bir alanda uzmanlaşmış, yetmiş aydın sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdı. Kırgız gençlerinden hiçbiri o yıllarda üniversite mezunu değildi. Fakat Ekim İhtilali’nden sonra yeniden oluşturulan Kırgız aydın kitlesi, o yıllarda açılan Sovyet Komünist Partisi okullarından, orta dereceli eğitim kurumlarının kısa süreli kurslarından mezun olan gençlerden oluşuyordu. Bu gençlerin birçoğu anadilini gramer özellikleri ile bilmeyen, bir gazetede haber olarak yapılabilecek toplumsal konuları, felsefi ve siyasi meseleleri hem ayırmaktan hem de bunları gazete haberi şeklinde kaleme alıp, gazete okurlarının anlayabileceği bir dilde yazmaktan uzaktılar. Fikir dünyalarının tam manasıyla gelişmemesi, kendilerinden önce Kırgızca’yı işleyip, edebî dil haline getiren bir neslin olmaması, yazı yazma konusundaki tecrübesizlikleri ve Kırgızcanın gramerini bilmemeleri gibi sebeplerin yanında, Kırgız alfabesini oluşturan harflerin o yıllarda matbaalarda kalıplarının bulunmaması ve gazetecilik konusunda tecrübeli kişilerin olmaması *Erkin-Too* gazetesinin yayımlanmaya başladığı yıllarda çekilen sıkıntıların kaynağını oluşturmaktaydı. Bundan dolayı gazetenin yazı işlerine gelen makaleler ve çeşitli köy ve kasabalarda muhabir olarak çalışan gençler tarafından gazeteye gönderilen haber metinleri ciddi bir şekilde düzeltilmeye muhtaçtı. Bu muhabir kadrosunun ve gazetede devamlı çalışmayıp da sadece yazıları yayınlanan yazar kadrosunun verdikleri makale ve haber metinlerinin gerek gramatikal açıdan, gerekse üslup bakımından düzeltilme işleri gazetenin sorumlu genel sekreteri, zamanın Kırgızca’ya hakim, yazım kurallarını iyi bilen az sayıdaki Kırgız aydınlarından biri olan Sıdık Karaçev tarafından yapılıyordu.

Elbette ki o yıllarda Türkistan coğrafyasında yayımlanan çeşitli Türk lehçelerindeki (Kazakça, Özbekçe, Tatarca) gazete ve dergilerdeki ve dolayısıyla *Erkin-Too*’daki haber metinlerinin ve makalelerin yarısından fazlasını Rusçadan yapılan tercüme yapıyorlardı. Ancak burada üzerinde durulması gereken mesele *Erkin-Too*’da yayınlanması için Rus dilinde kaleme alınmış siyasi ve popülist içerikteki makalelerin ve haber metinlerinin Kırgızca’ya tercüme edilmesinin o yıllar için çok zor bir iş olduğudur. Bu durumun meydana gelmesinde üzerinde durulması gereken iki sebep var. Birincisi, bu işi üzerine alacak olan gençlere örnek teşkil edebilecek, Kırgızcadan başka bir dile veya başka bir dilden Kırgızca’ya yapılan tercüme eserlerin azlığı. İkincisi ise o yıllarda gazetecilik mesleğinde çalışarak belli bir tecrübe birikimine sahip olan ve Rus dilini Rusçadan Kırgızca’ya tercüme yapabilecek kadar iyi bilen gazetecilerin yok denecek kadar az olmasıdır. Sıdık Karaçev bu tarafla da diğer Kırgız aydınlarından ayrılmaktadır. A. Toktomuşev o yılları anlattığı hatıralarında “Sıdık, Özbekçeye, Uygurca’ya ve Kazak diline hakimdi, Tatarca’yı ve Rusçayı ise ana dili gibi bilirdi” satırlarıyla temas ettiği Karaçev hakkında “Pravda’nın baş makalelerinin tamamını, Rusça yazılan felsefi ve siyasi yazıların çoğunu Sıdık çevirirdi, o, eline aldığı metni çevirir çevirmez hemen kopya edilmesi için katiplere ya da daktiloya verirdi” diye yazmaktadır.

Temas edilmesi gereken önemli noktalardan biri de *Erkin-Too*’nun (**Kızıl Kırgıztanın**) sorumlu genel sekreterinin üzerine aldığı bu ağır işi son derece temiz ve samimi duygularla yapıyor olmasıdır. Karaçev, Kırgız halkının aydınlanması için elinden gelen bütün gayreti göstermiş ve 37 yıllık kısa hayatını halkı için vakfetmiştir. Öyle ki *Erkin-Too*’nun genel sekreteri olmasına rağmen gazetenin ilk sayısında yayınlanacak olan şiir konusunda dahi bencillik yapmamış, kendisinin de *Erkin-Too*’nun ilk sayısında yayınlanmak üzere kaleme almış olduğu bir şiiri olmasına rağmen gazetenin ilk sayısında Aalı Tokombaev’in “Ötköbördün Kelgen Kezi” adlı şiiri yayınlanmıştır. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek amacıyla *Erkin Too*’nun

kuruluşunun 40. yılı kutlamaları münasebetiyle yayınlanan “Turmuş Küzgüsü” (Frunze, 1966) adlı kitaptan Aalı Tokombaev’in bizzat kaleme aldığı, o yıllara ve *Erkin-Too*’ya ait hatıralarının (Enenin tili) bir kısmını buraya almayı uygun bulduk.

Ekim ayının 3-4. günleri olması lazım. Sınıf arkadaşlarım Seyit ile Cusup telaşla yanıma geldiler. Bense artık iyice yıpranmış olan kışlık botlarımın tabanlarını yapıştırıyor, bir yandan da her işi aceleyle yapıp, hızlı yürüyerek botları erkenden eskittiğim için kendi kendime kızıyorum. Benimkilerle aynı zamanda alınıp giyimeye başlayan botların çoğu hala eskimediği halde, benim botlar erkenden yıpranmış, kış günü ortada kala kalmıştım.

Seyit: “Artık sen de aktiflerden oldun, bizim büyüklerden biri seni arıyor” dedi. Seyit ile Cusup gider gitmez sarı benizli bir genç gelip yanımda durdu. “Tokombayoğlu Aalı bu evde mi yaşıyor?” Beni aradıkları haberini aldığım için şaşırarak beraber heyecanlanarak “Benim” dedim. Seyit’in biraz önce bahsini ettiği ak sakalın karşında durduğunu hemen anladım.

- Şiir yazar mısın?
- Arada sırada.
- Ne demek arada sırada?
- Arada sırada işte, siz kimsiniz?
- Ben Sıdık.

- Artık yeni sınırlar çiziliyor, eskiden kullanılan ortaklıkların hepsi bölüştürülmeye başladı. *Ak Col* gazetesine verdiğin bir şiir varmış, o şiiri de biz aldık. Sen o şiiri tamamen Kırgızca yazmışsın. Sizin hocalarınız kimler? Kazak mı, Kırgız mı?

- Geçen sene Kırgız öğretmenlerimiz vardı, ama dersleri Kazakça gördük. Bu sene ise Şamgalı Sarıbaev hoca derslere giriyor, Şamgalı hoca Kazak.

- Sarı benizli genç sevindiğini belli eden bir ifadeyle Rusça olarak, “Artık biz de ana dilimizde yazacağız, kendi dilimizde gazete çıkaracağız. Ben Tatarca “Borç” adında bir piyes yazdım. Tatarca bilir misin? “Ah milletim, milletim...” diye bir şeyler mırıldandı.. O an “Tatarca yazmasına rağmen ana dilinde yazmayı, ana dilini kullanmayı çok arzu etse gerek” diye düşündüğümü hatırlıyorum. “Artık biz de ana dilimizde yazacağız” dediği sırada gözleri yaşarır gibi oldu, durumu benim fark ettiğimi anlayınca birden bire: “Oy çort vazmi! (Hay şeytan alsın). Biz de artık gazetesi olan, basılı kitabı olan millet olacağız” dedi. Köstekli saatine bakıp, bana bir adres verdi. “İşte, bu adrese gel, konuşalım, ben senin Kırgızca yazdığın şiiri görüp, okuyan ak sakalım, tanışmak için gelmişim. Kırgızca şiir yazan acaba hangi öğretmen diye düşünerek geldim, fakat senmişsin, aferin” diye şimdi hatırlayamadığım bir şeyler daha söyleyip gitti...

Erkin-Too’nun yönetim kadrosunun devlet kademelerindeki görevleri sebebiyle gazeteye ayıracak zamanlarının olmaması, yukarıda belirttiğimiz gibi gazetenin yazar ve muhabir kadrosunun gazetecilik mesleğinden uzak, tecrübesiz gençlerden oluşması gibi sebeplerden dolayı Karaçev’in *Erkin-Too*’nun sadece genel sekreterliğinde değil, gazetenin basım aşamasına gelene kadar hemen her alanında görev alması, *Erkin-Too*’nun yönetici kadrosunun devamlı ve sık aralıklarla değişmesine rağmen Sıdık Karaçev’in uzun yıllar *Erkin-Too*’nun yazı genel sekreteri olarak çalışması, gazetenin sadece yazı işleri ile alakalı meselelerinde değil, hemen her türlü problemi ile ilgilenmesi ve düzenli aralıklarla yayımlanmasını sağlaması da üzerinde durulması gereken konulardandır.

Şairin nerdeyse bütün hayatı haline gelen *Erkin-Too*’nun hemen hemen bütün kademelerindeki sorunlarla ilgilenerek Kırgızcanın edebî bir dil olarak gelişmesine sağladığı katkıyı, basın dilinin oluşmasındaki önemini ve sadece kendisinin değil,

gazetenin diğer çalışanlarının yapması gereken işleri de üstlenmesini ve günlerini, hatta bazen gecelerini gazete binasında geçirmesini S. Sasıkbaev yukarıda bahsettiğimiz hatıratında: “Sıdık yorulmak nedir bilmeden gece gündüz çalışırdı, başına geçtiği işi bitirmeden masadan kalkmazdı. Bir elinde piposu bir elinde kalemi başını önüne eğip, yaptığı işin içine gömülür giderdi. Çok sık sigara içerdi” diye anlatır.

Kırgız gazeteciliğinin mihenk taşı olarak değerlendirdiğimiz Karaçev’in bu konuda yapmış olduğu çalışmaların izlerine sadece hatıra kitaplarında veya o günleri yaşayanların hatıralarında rastlamıyoruz. Merhum tarafından çeşitli konularda kaleme alınan makalelerin bir kısmı “Okuu kerek”, “Biz kaçan adam bolobuz”, vb. 1918-1919 yılları arasında *Kömök* gazetesinde yayımlanmıştır. *Erkin-Too*’nun 1924-1934 yılları arasında yayımlanan sayılarında ise Karaçev’in çeşitli konularda yazmış olduğu makalelerine rastlamaktayız. Bu makaleler en başta yazıldığı devrin fikir hayatını, siyasî ve içtimâî durumunu günümüze yansıtan tarihî ve edebî eser mahiyetinde değerlendirilebileceği gibi, millî gazeteciliğimizde Kırgızca kaleme alınan ilk ciddi yazılar olması bakımından ve millî yazı dilimizin nasıl oluşmaya başladığını, dahası dilimizin o günlerden bu günlere gelinceye kadarki gelişim devresini göstermesi açısından da önemli sayılabilecek makalelerdir.

Kırgız dilinin tarihî gelişmesi

Kırgızistan Yazarlar Birliği’nin I. Genel Kurul toplantısına katılan Aalı Tokombaev, konuşmasında: “Karaçev 1918’den itibaren yazmaya başladı. Tatarca kaleme aldığı eserlerinde Pantürkizm ideolojisini işleyen Sıdık’ın eserlerinden uzun uzadıya misaller getirmeden örnek olarak onun eserlerinde kullanmış olduğu “Ah, milletim” kelimesini buradan söylemek kafî gelir. O, “Ah-milletim” derken bütün Türk dünyasını, Pantürkizm ideolojisini kastediyordu” diyerek Karaçev’i şikayet etmiştir. (*Kızıl Kırgızistan, 1934, 22 Nisan*).

Elbette, Sıdık Karaçev’in yazdığı ilk eserlerin tamamını Tatarca kaleme aldığı fikri tamamıyla yanlıştır. 1919-1924 yılları arasında Karaçev tarafından kaleme alınan hikâyeler Tatarca idi, fakat şair tarafından kaleme alınan bazı makaleler ve şiirlerinin bir kısmının Kırgızca yazıldığı ve bu hâli ile gazete ve dergilerde yayımlandığı şüphesizdir. Diğer taraftan Aalı Tokombaev, Sıdık’ın “Pantürkizm ideolojisini” benimseyen eserlerinin isimlerini, hangi tarihte nerede yayımlandığını söylemediği gibi uzun uzadıya misaller getirip Pantürkizm ideolojisini savunduğunu iddia ettiği şiirleri okuyup şiirlerin neresinde Türkçülük akımı olduğunu da açıklama gereği duymamış, sadece şairin “Ah milletim” sözünü misal olarak vermiştir. Dahası “Ah milletim” kelimesinin merhumun hangi hikâye ve şiirinde geçtiğini ise nedense açıklama gereği duymamıştır. “Ah milletim” sözünü şiirlerinde ve yazdığı eserlerde kullandığı için Sıdık Karaçev’in Pantürkist olarak suçlanması şimdilerde bize anlamsız gelmektedir.

E.Ç. Mamıtbekov tarafından verilen ve doğru olup olmadığı tam olarak anlaşılmayan bilgilere göre 1919-1924 yıllarında Kazakça *Kömök*”, (Uşkın, Kedey Erki vb.) *Ak Col* adındaki gazetelerde, *Şolpan*, *Cas Kayrat*, *Ayelder Tendiği* dergilerinde Sıdık’ın “Şandan Cürök”, “Ayaldar Saltanatı”, “Ayıldagı Kurbuma”, “Dosuma”, “El sagınuu” (Cer sagınuu), “Küzgü Tün” adlı şiirleri yayımlanmıştır.² Fakat Mamıtbekov yayımlanan şiirlerin hangilerinin Tatarca, hangilerinin Kırgızca kaleme alındığını belirtmemiştir. Mamıtbekov, Sıdık Karaçev’in hangi şiirlerinde “Ah, milletim” sözünü kullandığını, bu sözü kullandıysa bile şiirin genel üslubundan “Ah, milletim”in hangi manada kullanıldığını, bu sözün veya genel olarak şairin yazdığı şiirlerin Sovyet rejimine karşı bir baş

² E. Mamıtbekov, “Kırgız Sovyet cazma adabiyatının algaçkı saamalıktarı,” *Ala-Too*, 1970, No 5, s. 148; E. Mamıtbekov, “Sıdık Karaçev,” *Ala-Too*, 1982, No 8, s. 125.

kaldırış olup olmadığını açıklamaktan kaçınmıştır. Buradan şairin 1924 yılına kadar yazdığı şiirlerin Sovyet rejimine ters gelen veya karşı çıkan bir tarafının olmadığı sonucunu da çıkarmak mümkünken, “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz” sözünden hareketle Stalin’in iktidar yıllarında özellikle aydınlar üzerinde uygulanan baskıcı politikanın getireceği sonucu iyi gören ve Sovyet yönetimine sıkı sıkıya bağlı olan Aalı Tokombaev’in Karaçev’e yönelttiği Pantürkist suçlamasında gerçeklik payı olma ihtimali de düşünülebilir. Bir ihtimal Ekim İhtilali’nin ilk yıllarında Karaçev’in Tatarca kaleme alınan birkaç şiirinde Pantürkist motifler olabilir. Şayet öyle olmasaydı Sovyetler Birliği’nde serbest düşünce ortamının yavaş yavaş yerleştiği ve eski baskıcı politikaların son bulunduğu yıllarda yetişen edebiyat eleştirmeni Kambaralı Bobulov ateşli bir şekilde:

“Herkesin kolayca anlayabileceği gibi “Erksiz Kündördö” ve “Erik Tangında” adlı Kırgız edebiyatının ilk hikâyelerinin yazarı Sıdık Karaçev’in “Ötkön Kündü Sağınıp” adlı şiiri yazıldığı zaman gazetede yayımlanmış ve koomçuluk (sosyalistler) tarafından eleştirilere uğramıştır. Bizim düşüncemize göre o tarihlerde “Ötkön Kündü Sağınıp”a ve yazarına karşı yöneltilen eleştiriler doğru tespitlerdir.

Sıdık Karaçev’in bu şiirinde işlenen ideoloji ile Kasım Tınıstanov’un “Cañıl Mrza” adlı poemasının ön sözünde belirttiği düşünceler sanki aynı kalemde çıkmış gibi birbirine benzerdir” diye yazmazdı.³

Kırgız aydınları arasında Stalin döneminde uygulanan türlü kıyımlardan kurtularak günümüze kadar gelebilenlere sorduğumuzda Sıdık Karaçev’in “Ötkön Kündü Sağınıp”ı Ekim İhtilali’nin ilk yıllarında büyük bir ihtimalle Tatarca olarak yazdığını, şiirde Türk halklarının kurmuş olduğu büyük devletlere ve Türk halklarının kahramanlıklarla dolu tarihine atıflarda bulunduğu öğreniyoruz. Bizce de bu bilgiler büyük bir ihtimalle doğrudur. Çünkü Ekim İhtilali’nden önceki yıllarda (Ekim İhtilali’nden sonra da) Tatar, Kazak ve Özbek dillerinde Türk atadan türeyen nesillerin şanlı tarihini ve Türklerin kurdukları büyük devletleri anlatan kitaplar, makaleler, şiirler ve destanlar çok sık olarak kaleme alınmış ve yayımlanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz kitap, makale ve şiirlerin yazarlarının bir kısmı Kırım Tatarlarından olan İsmail Gaspıralı’nın Pantürkist düşüncelerinden etkilenerek bu eserleri kaleme alırken bir kısmı ise içinden çıktığı halkın çektiği eziyeti, başka milletlere baş eğdiğini görerek, muasır medeniyetler seviyesine çıkmak için tarihten ders alınması gerektiği fikrinden hareketle bu konuda yazılar yazmışlardı. Yukarıda bahsini ettiğimiz ideolojilerde yazılan bazı eserlerin yankıları Kırgızistan’a, Ak-Taala’da yaşayan Kırgız halk şairi Togolok Moldo’ya kadar gelmiş, şairin “Tarihçe” adındaki poemasını Pantürkizm’in etkisinde kalarak yazdığı konusunda şimdilerde bile polemikler yapılmıştır.⁴ Sıdık Karaçev’in “Ötkön Kündü Sağınıp” adlı şiirini yukarıda anlatılan bütünü bu bilgilerin ışığında bu dönemde yazılan Pantürkizm’in etkisindeki eserler arasına alabiliriz.

Devrimin ilk yıllarında Karakol, Tokmok ve Pişbek şehirlerine yerleşen Tatarların bir çoğu Rus ticaret adamlarının bu bölgedeki temsilcileriydi. Yeniden yeşeren Tatar burjuvasının ilk örneklerini teşkil eden bu insanlar kısa sürede bu bölgelerde sıvrilerek zengin olmuş ve kendi öz yurdundan uzakta olsa da ana dillerini unutmamak, örf-adet ve geleneklerinden kopmamak, bu bölgelerde kendilerine rakip olarak gördükleri Rus memurlarına, Ukraynalı ve Rus toprak ağalarına, Özbek ve Uygur tüccarlarına karşı giriştikleri üstünlük yarışında geri kalmamak için çocuklarına Avrupa usulüne göre talim-terbiye verme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu sebeplerden dolayı Tatar tüccarlar Tokmok ve Karakol’da (Pişbek olma ihtimali de vardır) Tatarca kitaplar,

³ Kambaralı Bobulov, *Folklor Cana Adabiyat*.

⁴ C. Taştımırov, *Togolok Moldonun Çığarmaçılık Colu*, Frunze, 1956, s. 29.

gazete ve dergiler satan kırtasiyeler kurmuş, zamanın alışlagelmiş olan mahalle mekteplerinin uyguladığı müfredattan tamamen farklı bir müfredatta eğitim-öğretim uygulayan cedit okulları açmışlardır. Bu okullarda okuyan öğrenci kitlesi esasen Tatar çocuklarından oluşmaktaydı, fakat aynı zamanda Tatarlar, kurdukları okullara Özbek, Uygur ve Kırgız çocukları da kabul etmişlerdir. O devirlerde Kırgızların çoğu hala göçebe veya yarı göçebe olarak yaşadıkları için Rusça bilmiyordu. Bu yüzdendir ki bölgede kurulan Rus okullarına gitmeyen Kırgız çocuklar Tatarcanın Kırgızcaya çok yakın olmasından dolayı Cedit okullarında zorluk çekmeden eğitim-öğretim sürecine katılmışlardır. Sıdık Karaçev de başta belirttiğimiz gibi Tatarların kurduğu bu okullardan birinde okuyan Kırgız gençlerin arasındaydı.

Sıdık Karaçev'in yazmış olduğu Tatarca şiirlere ve hikâyelere bakacak olursak, şairin bu okullarda bir-iki sene değil, daha uzun bir müddet okuduğunu anlamak mümkündür. Tatarca'yı herhangi bir konuda edebî nitelikte yazı yazacak kadar iyi bilen Sıdık Karaçev'in elbette ki o zamana kadar zaten gelişmiş olan ve batıdan giren türlerin ve Tatar halk edebiyatına ait örneklerin bir potada eritilmesiyle meydana gelen Yeni Tatar Edebiyatı'na ait eserlerden, o yıllarda Kazakça olarak yayımlanan kitap, gazete ve dergilerden ideolojik açıdan etkilenmesi kaçınılmazdı.

Esasen XX. yüzyılın başlarında Tatar ve Kazak kalemlerin arasında İslam dininin propagandasını yapan, Pantürkizm ideolojisini esas alarak eserlerini bu ideolojinin etkisinde yazan, milliyetçilikle alâkalı düşüncelerini eserlerinde işleyen yazarlar da vardı. Fakat, bu kalemlerin büyük çoğunluğu en başta kendi milletlerinin gerek iktisadî ve içtimaî gerekse kültürel açıdan geri kalmasını istemeyen, dinî cahillik derecesine vardırarak kadar istismar eden din adamlarının toplumun üzerinde kurduğu baskıya karşı çıkan, soydaşlarının da Avrupa toplumlarında olduğu gibi aydın ve kültür düzeylerinin yüksek olmasını isteyen, bilim alanında gelişmenin gerekliliğine inanan yazarlardan oluşuyordu. Devrime kadar Kazak yurdunda yaşayan ve yetişen bu fikirdeki yazarlar hakkında Bolşevik yazar Sabit Mukanov:

“O zamanlarda “Millet” diye bir söz ve düşünce vardı. Bu kelimenin Kazakçası “ulut”tur. Rus dilinde veya Tatar Türkçesinde ilim alan Kazak aydınlarının bir çoğu mildetçil (milliyetçi) idi. Mildetçil deyince akıllara hemen ulutçul (milletçi, faşist) sözü gelmesin. Bu fikir hareketi, içinden çıktığı halkı sınırsız bir sevgi ile sevmek, toplumun eksik kalan, ilerlemesi gereken yönlerini anlayarak çareler aramak, Rus baskısından kurtulmak, özgürlük nidalarıyla halkını uyarmaktan ibaretti. Fakat bu fikir hareketi bir akım haline gelerek Türkistan'ın bütün aydınlarını etkilemiş değildir. Aydınlar arasında milliyetçilik dairesi içinde olmalarına rağmen bazı fikir ayrılıkları vardı. Aydınların içinden çıktıkları sosyal tabakalara göre oluşan ve aralarında meydana gelen fikir ayrılıkları ekim devriminden sonraki yıllarda daha da belirginleşmiş ve bu fikirdeki aydınların feodalizm taraftarı olanları Ekim İhtilali'ne tamamıyla karşı çıkarırken, demokratların bir kısmı devrim meydana gelir gelmez, bir kısmı ise devrimden sonraki yıllarda yeni oluşan siyasî yapıyı kabullenmişlerdir.”⁵ diye yazar.

Sıdık Karaçev yaşamış olduğu devirde verdiği eserlerle Kırgız nesrinin mihenk taşı olarak da büyük bir ün kazanmıştır. Zaten Karaçev tarafından verilen gerek nesir gerekse nazım türünde eserler tam manasıyla incelenip eleştirel bir bakış açısının süzgecinden geçirecek olursa merhumun nazım türünde vermiş olduğu eserlerle karşılaştırıldığı zaman nesir türünde vermiş olduğu eserlerin hem teknik açıdan hem de okuyucu üzerinde gösterdiği tesir açısından daha başarılı olduğu söylenebilir.

⁵ S. Mukanov (1966), Şkola Cizni Tretya, Almatı, 188-189 s.

Edebiyatımızın nesir türündeki ilk eseri de Sıdık Karaçev'e aittir. Biz Karaçev'i milli edebiyatımızın nesir türünde eser veren ilk kalemi olarak rahatlıkla değerlendirebiliriz.

Aslında Sıdık'ın ilk hikâyeleri Tatarca kaleme alınmış ve 1919-1929 yılları arasında *Kömök* (Uşkın) gazetesinde yayımlanmıştır. Z.Ç. Mamıtbekov'un "Kırgız Sovyet Cazma Adabiyatının Algaçkı Salmaktarı" adlı makalesinden edindiğimiz bilgilere göre *Kömök* gazetesinin sayfalarında Sıdık'ın "Üylönüüdön Kaçtı", "Süyğönünö Koşula Albadi", "Armanduu Eki Caş", "Issık-Köl Boyunda", "Aldangan Nur Kızı", "Kükük Menen Zeynep" adlı hikâyeleri yayımlanmıştır.

Malesef, yukarıda *Kömök* gazetesinde yayımlandığını öğrendiğimiz bu hikâyelerin birisi dışında diğerleri ilmi olarak incelenip günümüz Kırgızcasına aktarılmış değildir. Bunların bir çoğu eleştirel bir bakış açısıyla Kırgız edebiyatı ile ilgilenen bilim adamları tarafından incelenmeyi, olay ve kahraman ilişkisi açısından değerlendirilmeyi beklemektedir. Yukarıda adını verdiğimiz ve merhum tarafından Tatarca kaleme alınan eserlerden sadece "Üylönüüdön Kaçtı" adlı hikâye Z. Mamıtbekov tarafından Tatar Türkçesinden Kırgız Türkçesine aktararak *Kırgızstan Madaniyatı* gazetesinde yayımlanmıştır (7 Aralık 1967).

"Üylönüüdön Kaçtı" adlı hikâyedeki olaylar, Ekim İhtilali'nden önce Çarlık Rusyası tarafından kurulan ve Rus Gimnaziyası adı verilen okullarda eğitim alan gençlerle Tatarların kurduğu okulda okuyan bir grup genç arasında geçer. Eğlenmek maksadıyla yaylaya giden gençler bir tepeye çıkar ve kendi aralarında sohbet etmeye başlar. Söz dönüp dolaşip Aytış İsmail ağanın Tatar okulunda okuyan oğlu Sultan'ın yakında evleneceği haberine gelir. Sultan, arkadaşlarının sorduğu sorulara evlenmek gibi bir niyeti olmadığı, herhangi biriyle görüşüp tanışmadan eski adetlere göre evlenmenin yanlış olduğu, kendisinin şimdilik bilim almaktan başka bir şey düşünmediği ve ilerde cahil kalan halkına evlenerek değil, bilim alarak yardım edebileceği cevabını verir. Elbette, Sultan, arkadaşlarının evlilik konusunda sorduğu sorulara Sıdık Karaçev'in yukarıda da değinmiş olduğumuz güçlü nesir kaleminin tesiriyle ancak kitaplarda görülebilecek, slogan mahiyetinde değerlendirebileceğimiz cümleler kurarak cevap verir. Örneğin, Sultan arkadaşlarıyla yapmış olduğu sohbetin sonunda ailesinin evlendirmek istediği kız ile neden evlenmek istemediğini şu cümlelerle anlatır:

"O, benim kaygılı olduğum vakitlerde kaygıma, kendime çizmiş olduğum ve görev addettiğim yolda, yoluma, dahası herhangi bir konudaki düşünceme ortak olamaz, beni anlayamaz. Benim kafamda milletim için yapmam gereken bunca şey varken, en verimli zamanlarımda okuma yazması dahi olmayan biriyle evlenmemin, içinden çıktığım halka nankörlük yapmaktan başka bir açıklaması yoktur?... Ben insan gibi yaşayamadıktan sonra evlenmem, eğer evlenirsem hem milletim için hem de kendim için yapmam gereken şeylerin hepsi göğe uçar."

Kendisi gibi Tatar okulunda okuyan arkadaşları Sultan'ı bu düşüncesinden dolayı tebrik ederken Rus gimnaziyasında okuyan Kasımbek adlı genç, Sultan'ın bu düşünceleri ileri sürerek evlenmekten kaçmasını Tatar aydınlarının körü körüne bağlı oldukları "Ulutum" (Milletim) sözünden kaynaklandığını ileri sürer ve Sultan'la dalga geçer. Sultan ise Rus gimnaziyasında okuyan arkadaşlarına okulu bitirdikten sonra Ruslara tercüman olarak hizmet etmekten başka bir düşüncelerinin olmadığını, tek gayelerinin para ve mal sahibi olmak olduğunu söyler ve "Sizler için mal, mülk ve para her şey. Milletin ise bütün bunlar tamam olduktan sonra gereği yok" diyerek konuşmayı bitirir.

Yukarıda kısa bir özetini verdiğimiz "Üylönüüdön Kaçtı" adlı öykünün ideolojik olarak değerlendirilebilecek tarafları Tatar okulunda okuyan Sultan ile Rus gimnaziyasında okuyan Kasım arasında geçen konuşmadan ibarettir. "Üylönüüdön Kaçtı"nın olaylar zincirinde, Sultan, düğün gecesi gizlice köyden kaçar. Nereye gittiği konusunda hiç kimseye bir şey söylemeyen genç adamdan uzun bir süre haber alınmaz. Sultan hakkında

bilinen tek şey ilim almak, bir okula kaydolarak öğrenimine devam etmek istediğidir. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra Sultan'dan Rusya içlerinde bir yerlerde bir okulda okuduğunu ailesine haber veren bir mektup gelir. Sultan'ın köyden kaçmasından itibaren Karaçev, hikâyenin üslubunu sanki bir gazetede yayımlanan haber metni haline getirir ve Sultan'ın Rusya içlerinde okuduğunu anlatan mektubuna kadar olan olayları betimlemelere girmeden kısa bir şekilde açıklayıp hikâyesindeki olaylar zincirini bu mektupla bağlar. “Üylönüüdön Kaçtı”nın sonu ise Sultan'ın ideallerini açıklayan şu sözlerle noktalanır: “O, okumak, bilim almak için kaçtı. Her ne olursa olsun onun hayalleri uzak, hedefi ise milletinin özgürlüğü, ilerde göreceği aydınlık günleri idi...”

Netice itibariyle makalemizin başında da belirttiğimiz gibi Tatarlar tarafından Türkistan coğrafyasında açılan cedit okullarından birinde öğrenim gören Karaçev, bu hikâyesini büyük bir ihtimalle okul sıralarında etkilenmiş olduğu Tatar aydınlarının düşünceleri doğrultusunda, kendi hayatından da kesitler sunarak yazmıştır. Eğer dikkat edilecek olursa Sultan ile Karaçev arasında büyük benzerlikler vardır.

30'lu yıllar, Hayatının son yılları

Sıdık Karaçev'in kaleme aldığı “Töräga Zeynep”, “Teñdik Colunda” adlı piyesleri ve “Erik Tanında” adındaki kısa hikâyeyi konu alan herhangi bir yazı malesef zamanın süreli basın yayın organlarında yayınlanmamıştır. Fakat, Karaçev'in “Erksiz Kündördö” adındaki kısa hikâyesi yayınlanır yayınlanmaz genç yazar Satıbaldı Naamatov tarafından son derece sert bir üslupla tenkit edilmiştir. *Cañı Madaniyat Colunda* dergisinde yayınlanan yazısında Naamatov, adı geçen eserin yeni kurulan düzeni ve bu düzenin gereklerini görmezden gelen, feodal sistemi savunan, toprak ağalarını memnun etmek amacını taşıyan bir kaleminden çıktığını ifade eden cümlelerle Sıdık Karaçev'i sert bir şekilde eleştirmiştir.⁶

Bu makalenin yankıları geniş olmuş, Sıdık Karaçev'in eserine, devrin ideolojisine rağmen kaleme alınan, feodalizmi savunan “muzır eser” yakıştırmaları yapılmıştır. Kazanılan intibaların zor kaybedildiği bir gerçek. Neticede Erksiz Kündördö Komünist Partisi'nin Kırgız Bölge Temsilciliği'nde 7 Mart 1932'de alınan ve “Kırgız Edebiyatına Dair” şeklinde ifade edebileceğimiz özel kararla “Devrim Karşısı, milliyetçi, feodalizmi savunan” eserler sınıfına (Kasım Tınıstanov'un *Kasım İrlarının Cıynagı*, K. Bayalınov'un *Acar, Kızıl Gül* ve B. Kenensariev'in şiirleri vs.) alınmıştır.⁷

Biraz önce yukarıda bahsini ettiğimiz makalesinde Sıdık Karaçev'i sert bir şekilde eleştiren S. Naamatov'un fikirlerine, o yıllarda siyasete de aktif olarak katılmaya başlayan, millî edebiyatımızın önemli kalemlerinden olma uğraşı içindeki Aalı Tokombaev dört elle sarılmış ve 1931 yılının başlarından itibaren edebiyatımıza ve ulusumuza yaptığı hizmetlerle adı tarihe geçen Kasım Tınıstanov'un 1925 yılında yayınlanan *Kasım İrlarının Cıynagı* adlı şiir kitabını, bu şiir kitabından sonra basılan ders kitaplarını ve merhumun “Akademiyalık Keçeler” adı verilen temsiller serisine giren piyeslerini defalarca rejim karşıtı olduğu gerekçesiyle suçlamıştır. Kasım Tınıstanov'u suçladığı makalelerinde, daha doğru bir tabirle, merhumu, rejim karşıtı şiirlerin ve piyeslerin yazarı olarak nitelendirdiği yazılarında, Sıdık Karaçev'i de bir zamanlar Tatar lehçesinde kaleme aldığı birkaç şiiri yüzünden rejim karşıtı olarak nitelendiren Tokombaev, “Cañı Colbaşıcılıkka Cañı Temp” adlı makalesinde “1918 yılından itibaren “milletim” “müyanası” diyerek Sıdık Karaçev edebiyat dünyasına ilk adımını attı” (**Kızıl Kırgızstan, 24 Aralık 1933**) satırlarıyla Karaçev'i eleştirirken, “Adabiyat Kıymılının Ar Kaysı Uçurunan” adlı makalesinde ise “Edebiyatımızın ilk eserleri, yoldaş Sıdık Karaçev'in 1918'li yılında kaleme aldığı

⁶ Satıbaldı N. *Erksiz Kündördö*. – *Cañı Madaniyat Colunda*, 1928, No 5, 41-43 s.

⁷ Kırgızstan KP BK'ga Karaştuu Partiya Tarihının Arhivi. 10. oc. 1, delo No 402, s. 27.

eserlerdir... Bu tarihten üç yıl sonra edebiyat ile alakalı konularda yoldaş Kasım Tıstanov'un ismini duymaya başladık... Fakat bu iki yazarın eserlerini tam mânâsıyla incelemek, adı geçen yazarların eserlerini hangi siyasî düşüncenin etkisinde yazdıklarını iyi bilmek gerekmektedir. Tıstanov, eserlerini milliyetçi, Pantürkizm felsefesini temel alarak yazarken, Karaçev ise feodalizmi kendisine yol edinmiş, devrime, devrimimize temelden karşı çıkmıştır." (*Kızıl Kırgızistan*, 18 Nisan 1934) şeklindeki cümlelerle, Sıdk Karaçev'i sadece dönemin toprak ağalarının savunan bir kalem değil, aynı zamanda devrim karşıtı bir yazar olarak da nitelendirmiştir.

Tokombaev'in düğmeye basmasıyla dönemin kızıl kamçı edebî tenkitçileri, özellikle I. Toyçunov ve K. Rahmatulin harekete geçerek eleştiri adı altında bir takım makaleler kaleme aldılar. Örneğin I. Toyçunov "Ösüü Baskıçarı" adlı makalesinde "Yeni ekonomik programın uygulanmaya konduğu ilk yıllarda edebiyatımıza Tıstanov'la aynı yıllarda gelen Karaçev, Kökönov, Bayalınov, Camgırçiev, Kenensariev vs. burjuva milliyetçiliğinin güçlü tesiri altında kalmış, bu düşünce doğrultusunda eserler yazmışlardır. Aslında bu kalemler, yeni ekonomik programın ilk uygulanmaya başladığı yıllarda, zenginler ve toprak ağalarının edebiyatımızdaki temsilcileri idi" (*Sov. Kırgızıya*, 20 Nisan 1934) şeklindeki cümlelerle hem ilerde eleştirdiği isimlerin idam edilerek öldürülmelerine neden olacak ateşin ilk kıvılcımlarını yakmış hem de bu satırlar vasıtasıyla aralarında Kasım Tıstanov ve Sıdk Karaçev'in de bulunduğu bir çok yazarın ilerde idam edilmek suretiyle öldürülmelerine sebep olacak suçlamaları yapan edebî tenkit müessesesinin hangi düzeyde olduğunu bizlere açıkça göstermiştir.

Taşlar yavaş yavaş yerine oturmaya başlıyor. Bahsini ettiğimiz dönem, ülkemiz edebiyatının, edebiyatçılarımızın, kısacası insanımızın türlü türlü zorbalıklara maruz kaldığı, birçok değerli insanımızın suçu olmadığı halde yok yere suçlanarak idam edildiği, sürgüne gönderildiği, jurnalcılık müessesesinin bütün çirkinlikleriyle kendini gösterdiği karanlıklar içindeki Stalin dönemidir. Stalin'in iktidara ortak olabilecek haleflerini bir şekilde bertaraf etmeye çalıştığı, Komünist Parti'deki önemli görevlere kendi yandaşlarını getirdiği, ülkeyi korumakla görevli orduyu, nizamı sağlamakla görevli polisi, zulmeden, ceza veren yasa dışı örgütler haline getirdiği, kimsenin kimseye güvenemediği, güvenmediği bu dönemde, uygulanan Birinci Beş Yıllık Ekonomik Plan birçok aksaklıklara uğramış, halkın malını mülkünü elinden alarak kolektif çiftliklere dönüştürmek şeklinde özetleyebileceğimiz ekonomik politikalar ise yarıda kalarak Kırgızistan'ın bir çok bölgesinde kıtlık meydana gelmiş, bir dilim ekmeğe muhtaç hale gelen halkımız büyük sıkıntılar çekmiştir.

"1928-1932 yılları arasında uygulanan ekonomik program ve yönetimin topluma olan bakış biçimindeki tarifi imkansız hatalar, ülke halkının yaşam standardının giderek kötüleşmesine ve ekonomik olarak her geçen gün kötüye giden bir yola girmemize sebep oldu, meydana gelen açıklar sosyal hizmetlerde kısıtlamalara ve ticarî kuruluşların (fabrikaların, madenlerin vb.) üzerine binen yükün ağırlaştırılmasına neden oldu." Satırlarıyla o günlerdeki siyasî ve sosyal durumu tarif eden ünlü Rus tarihçisi Roy Medvedev yazısının devamında "Ekonomik buhrandan çıkabilmek amacıyla uygulanan programlar emekçilerin çoğunun memnuniyetsizliğinin artmasına neden oldu. Stalin bütün bu olup bitenin faturasını devrimden önceki yıllarda belli bir yer edinerek önemini devrimden sonraki yıllarda da koruyan Rus ve Ukraynalı aydın kitlesine kesti" demektedir.⁸

Neticede, endüstriyel kuruluşlarda önemli yerlerde bulunan eski yönetimin uzantısı yöneticiler "zararlı" oldukları, ekonomik planı uygulamak ve bu planları yapmakla yükümlü kuruluşlarda çalışan bir kısım bilim adamları ise yer altına çekilmiş anti

⁸ Medvedev R. *O Staline i Stalinizme*. Znamaya, 1989, No 2, 180 s.

devrimci partilerin üyeleri oldukları ve bir kısım talihsizler “kuzu derisine bürünmüş kurtlar” oldukları gerekçesiyle suçlandı, mahkemelere verildi, idam edildi ya da adını hepimizin çok iyi bildiği soğuk memleketlere sürgüne gönderildi.

“Ülkedeki rejimin giderek acımasızlaşan yapısı, başka bir deyişle kendi toprağını ekip biçen çiftçilere, Lenin dönemindeki şahsi teşebbüslere müsaade eden ekonomik programdan yararlanarak ticarete atılan iş adamlarına ve aydın kitlesine karşı uygulanan baskıcı politikaların sertlik derecesi, parti içindeki dengelerin tek ele geçmesiyle doğru orantılı olarak giderek arttı.” Bu dönemde, önceleri (Lenin hayattayken) Stalin’le anlaşmazlığa düşen bazı parti yöneticileri, ülkenin yönetim şeklini beğenmeyen Bolşevikler, dahası, birliğin içindeki cumhuriyetlerin yöneticileri ve Bölge Komünist Partisi genel sekreterleri de Stalin tarafından uygulanan baskıcı politikalarından nasibini aldı.

Korkunun fikir âlemine sıçraması, edebiyat ve ilmin sıkı kontrol altına alınması ise Stalin’in *Proletarskaya Revalutsiya* dergisinde yayınlanan “Bolşevizm Tarihinin Keebir Masaleleri” (1931, No 6) adlı mektubuyla başladı. Bu mektubun yayınlanması ile ilim ve sanat adamları sıkı takibe alındı, herhangi bir konuda Parti siyasetine aykırı olarak bir fikir ileri süren, dahası bu tür fikirleri düşünme ihtimali olan aydınlar bile ölüm korkusuyla dolu günler geçirdi, sindirildi. Roy Medvedev’in makalesinde “Cezaların ilk dalgasını bu mektup oluşturdu. Birçok kişi görevinden uzaklaştırıldı, kimileri ise Komünist Parti’den çıkarıldı.” satırlarıyla değindiği bu dönemde Kırgızistan’da da benzeri olaylar yaşandı. Edebiyatımızın birçok önemli ismini devrin siyasî yönetimine karşı, ideoloji karşıtı, milliyetçi, feodalizmi savunan kalemler oldukları gerekçesiyle suçlamak, gölge gibi arkalarında dolaşarak her hareketlerini kontrol etmek moda haline geldi. Öyle ki Rusya’da dahi rejimin çığırtağını yapan jurnalcileri bile geride bırakan bir kısım iştahlı aydınlarımızın, engizisyon mahkemelerine bile parmak ısırtacak kadar abarttıkları bu durum neticesinde, özellikle ilk gençlik yıllarında yazdıkları bazı şiir ve hikâyeleri yüzünden bazı yazarlarımızı yok yere suçlamak, zamanın süreli yayın organlarında edebî tenkit adı altında suçlama makaleleri kaleme almak, sıradan bir olay haline geldi. Bu duruma düşen talihsiz yazarlarımızdan biri de Sıdık Karaçev’dir.

Yukarda bahsini ettiğimiz siyasî hava içerisinde ilk gençlik yıllarında kaleme aldığı birkaç eseri yüzünden milliyetçi, feodalist, rejim düşmanı gibi suçlamalarla karşılaşan Sıdık’ın hepimizin de takdir edeceği gibi kendisine yöneltilen bu suçlamalar karşısında serinkanlılığını koruması imkansız, can derdine düşmemesi kaçınılmazdı. 4-5 yıl boyunca sürekli olarak yapılan suçlamalar karşısında eline kalem almaya dahi korkan şairin, kendisini içkiye vermesi, yeni eserler yazmaktan korkması, bu dönemde kayda değer herhangi bir eser yazmayan Karaçev’in hali ruhiyesini bizlere göstermesi açıısından önemlidir.

Her ne kadar yapılan bu saldırılar karşısında suskunluğunu korusa da Sıdık Karaçev, kendisine yapılan suçlamaları kabul etmiyordu. Bu duruma delil olarak Aalı Tokombaev’in “Adabiyat Cat İdeyadan Tazalansın” adlı makalesindeki konuya dair satırları örnek olarak göstermek mümkündür: “Aslında Sıdık zamanının milliyetçi, feodalist şairlerinden biriydi. Fakat Parti’nin Merkez Karar Alma Komitesi’nden çıkan karardan sonra o da fikirlerini değiştirdiğini söyleyerek Oş’tan gönderdiği mektupta: “Men baştaki Sıdık değilim, ben artık yeni Sıdık’ım, değiştim, hatta değiştiğimi, rejime gönülden bağlılığımı ispat etmek için “Eki Ağım” adında bir de piyes yazıyorum.” şeklindeki cümlelerle değiştiğini, rejime bağlı olduğunu ifade ediyordu. Fakat, Oş’tan Frunze’ye geldiği günlerde eski dostları ile yaptığı bir sohbette “Ben eski Sıdık’ım, yeni Sıdık

⁹ “Oşol ele curnal” (a. g. dergi) s. 188.

olmaya hâlâ kendimi alıştırmaya çalışıyorum, Aalı üzerime geldiği için, yaz diye zorladığı için yazıyorum.” şeklinde konuştuğunu duyduk!” (Kızıl Kırgızstan, 1933, 8 Ağustos).

Sizlerin de takdir edeceği gibi herhangi bir dost meclisinde yapılan bir sohbet sırasında (belki de bir şakalaşma anında) merhumun ağzından çıkan sözlerin sanki gerçekmiş gibi değerlendirilerek, (bu sözleri Karaçev’in gerçekten sarf edip etmediği de aslında ayrı bir tartışma konusudur) bu tür sözleri herhangi bir dayanağı olmasa da duymak için can atan bir kısım aydınlarımızın kulağına götüren düşünce yapısını ve bu düşünce yapısını oluşturan şartları değerlendirmek, başlı başına ayrı bir yazının konusu olmalıdır.

Gazete sayfalarında şahsını suçlayan yazıları okuyan Karaçev’in -devrin şartlarını da göz önünde tuttuğumuz zaman- ne tür bir psikoloji içine girdiğini anlamak pek de zor olmasa gerek. Durmak bilmeyen suçlamalardan, kızıl kamçı eleştirmenlerden kurtulmak, tabiri yerindeyse aklanmak için, o günlerde benzeri suçlamalarla karşılaşan kalemlerin yaptığı gibi o da süreli yayın organları vasıtasıyla “tövbe ettiğini” açıklamıştır. Kırgızistan Yazarlar Birliği’nin I. Kurultayı’nda kendisiyle yapılan bir mülakatta, “Son yıllarda yazdığım eserlerin tamamını yeniden kontrol ediyorum, düzeltiyorum... Tamam, Parti’nin 1932’de aldığı kararlardan önce yazdığım eserlerde burjuvazinin tesirinde kalmış olabilirim, fakat, 1932’den sonra bu tür zararlı fikirlerden tamamıyla kendimi arındırdım, fikir dünyamı değiştirdim.” (Sov. Kırgızıya, 1934, 21 Nisan) şeklinde beyan vermiştir.

Çaresizlik! Can korkusunun getirdiği telaşla son bir kurtuluş umidi içerisinde söylediği bu sözler, merhumun ne kadar zor günler geçirdiğinin açık bir göstergesidir. Her şey bir tarafa yukarda uzun uzadıya misaller getirerek incelediğimiz meseleye objektif bir yorum getirecek olursak, merhumun 1924 yılından sonra kaleme aldığı eserlerin hiçbirinde rejim karşıtı unsurları, milliyetçilik temalarını işlemediğini görürüz. Fakat o yıllarda zorlayarak itiraf ettirmek, insanlara işlemedikleri bir suçu, yapmadıkları bir hatayı kabul ettirmek sık rastlanılan, sıradan olaylardandı.

Yapılan eleştirilerden iyice bunalan, bu yıllarda herhangi bir eser yazmayan Sıdık Karaçev hakkında Aalı Tokombaev biraz önce yukarda misal getirdiğimiz makalesinde “...Her ne kadar Sıdık dava arkadaşlarının yolunda gitmeye devam etse de, bizim Sıdık’ı onların elinden kurtarıp, yardım ederek onu yeniden kazanmamız, terbiyelememiz gerek” diye yazar.

Malesef Karaçev, bu günlerde yaratıcılık gücüne dayanan orijinal eserler ortaya koyamamış, korktuğundan herhangi bir suçlamaya maruz kalmamak için çoğunlukla Kırgız Türkçesine yeni eserler çevirmekle meşgul olmuştur. Fakat fazla ömür süremeyen merhum, devrin yargı organları tarafından ne zaman hapse atılacağını, sorgulamaya ne zaman alınacağını bilemeden korku içinde geçirdiği günlerden birinde kanlı değirmenin taşına, bu değirmende öğütülen ve adı bilinmeyen binlerce taneden biri olarak atılmış, Karaçev’in ömrü 1937 yılında noktalanmıştır.